

Jaunatviškos draugystės romantika ir intymumas Suvalkijos ir Žemaitijos kaime (XX a. 3–9-asis dešimtmetis)

Andželika Bylaitė-Lapinskienė

Straipsnio objektas – jaunimo draugystės romantika ir intymumas Suvalkijos bei Žemaitijos kaime XX a. 3–9-ajame dešimtmetyje. Tikslas – atskleisti 16–21 metų amžiaus jaunimo esminius lokalius bendravimo panašumus ir skirtumus šiose etnografinėse srityse bei pasekti jaunimo bendravimo pokyčius 1920–1940 ir 1940–1990 metais. Šio tikslo sieksime apibendrindami autorės 1998–2000 m. lauko tyrimus, archyvinę medžiagą ir skelbtus tyrinėjimus bei analizuodami: 1) jaunuolio susižavėjimą priešingos lyties asmeniu, jo rinkimąsi artimai draugauti, jų susipažinimo ir meilės prisipažinimo vienas kitam vietas; 2) jaunuolių romantinę meilę, jų intymius ryšius ir to pasekmes; 3) jaunimo elgesį viešuose kaimo vakarėliuose. Atlikti tyrimai rodo, kad pokario metais gimusi Suvalkijos ir Žemaitijos kaimo karta, keičiantis politinėms, ekonominėms ir socialinėms gyvenimo sąlygoms, rinkosi naujus romantiškos draugystės ir intymaus bendravimo būdus bei priemones. XX a. antrojoje pusėje šiems pokyčiams nemažą įtaką turėjo sovietinė ideologija bei intensyvėjanti visuomenės modernizacija.

Andželika Lapinskienė, Vytauto Didžiojo universitetas, Etnologijos ir folkloristikos katedra, K. Donelaičio 52, LT-44244 Kaunas, el. paštas: Andzelika_Lapinskiene@fc.vdu.lt

Modernioje visuomenėje jaunystės amžius dažniausiai apibūdinamas kaip sudėtingas ir dažnai prieštaringas žmogaus raidos etapas, susijęs su psichosomatiniais ir socialiniais kiekvieno jaunuolio gyvenimo poslinkiais – studijomis, darbo pradžia (Žukauskienė 2002: 339). Įgyti išsilavinimą ir pradėti savarankišką profesinę veiklą – ilgas jaunimo lavinimo ir mokymo procesas. Dėl to modernioje visuomenėje jaunuolių fizinės ir socialinės brandos laikotarpiai socialinio laiko požiūriu dažnai nesutampa. Vytauto Kavolio pastebėjimu, modernioje kultūroje socialinė jaunystė pailgėjusi. Kadangi nėra tiksliai apibrėžtų subrendimo kriterijų, jaunystės pabaiga neaiški (Kavolis 1956: 335).

Tradicinėje kultūroje jaunystės amžiaus ribos sąlyginės. Žilvytis Šaknys teigia, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje „jaunystės pradžia buvo sietina su perėjimu į pusbernio ir pusmergės (atliko daugumą suaugusio tos lyties žmogaus darbų), dažniau berno ir mergos (atliko visus

suaugusio tos lyties žmogaus darbus) socialinę amžiaus kategoriją“ (Šaknys 2001: 11). Šiuo etapu, vidutiniškai nuo 16–17 metų, jaunimas aktyviai dalyvaudavo laisvalaikio susijimuose. Jaunystės amžius baigdavosi santuoka ir kūdikio laukimu (Šaknys 1996: 39; Šaknys 2001: 11).

Jaunųjų pateikėjų suvokimu, jaunystė, kaip sąlyginė amžiaus kategorija, baigiasi tada, kai jaunas žmogus, fiziologiškai subrendęs ir įgijęs išsilavinimą, pradeda savarankišką profesinę veiklą, sukuria šeimą ir prisiima atitinkamas pareigas bei atsakomybę. Kitais žodžiais tariant, jaunystės laikotarpis – tai intensyvus, prasidėjęs fiziologine branda, psichinis ir socialinis brendimo laikotarpis, sąlyginai apimantis 16–21-uosius gyvenimo metus. Šiam amžiui ir skirsime pagrindinį dėmesį straipsnyje aptardami XX a. 3–9-ojo dešimtmečio kaimo jaunuomenės bendravimą Suvalkijos bei Žemaitijos regionuose.

Etnografiniu požiūriu šie regionai skiriasi tarpe, folkloru, materialine kultūra (darbo įrankiais, drabužiais, sodybomis ir kt.). Tačiau istoriniai duomenys liudija, kad dalis dabartinio Suvalkijos etnografinio regiono nuo XV a. iki XIX a. pradžios priklausė Žemaitijai. Tuomet žemaičių žemė driekėsi nuo Palangos iki Nevėžio; šiaurėje ji siekė dabartinę Lietuvos–Latvijos sieną, o pietuose už Nemuno tęsėsi maždaug iki Virbalio (Kviklys 1991: 8, 23). Galimas dalykas, kad dėl šių istorinių aplinkybių Suvalkijos ir Žemaitijos regionuose atsirado tam tikri kultūriniai panašumai, kurių relikto galbūt išliko tarpukario bei sovietinės okupacijos metais. Todėl norėdami šiame straipsnyje atskleisti jaunimo dvasinius bei intymius santykius, ir pasirinkome minėtus regionus. Straipsnyje keliami tokie uždaviniai: 1) panagrinėti, kokių elgesio taisyklių ir dorovinių normų kaimo jaunimas laikėsi bendraudamas tarpusavyje minėtuose etnografiniuose regionuose XX a. 3–9-ajame dešimtmetyje; 2) parodyti kaimo jaunimo etnografinius regioninius bendravimo panašumus ir skirtumus laiko perspektyvoje; 3) nustatyti jaunimo bendravimo pokyčius Suvalkijos bei Žemaitijos kaimo kultūroje tarpukariu ir sovietiniais metais. Naudosimės lyginamuoju ir istoriniu-geografiniu metodais.

Pietvakarių ir Vakarų Lietuvos kaimo jaunimo tarpusavio santykiai mūsų pasirinktu nagrinėjimo aspektu specialiai nėra tyrinėti, tačiau kai kuriais jaunimo bendravimo klausimais yra domėjęsi nemažai tyrinėtojų (Bylaitė 1999; Bugailiškis 1938; Kudirka 1935; Mickevičius 1935; Mickevičius 1938; Marcinkevičienė 1999; Paukštytė 1990; Paukštytė 1995; Paukštytė 1999; Pakalniškis 1977; Račiūnaitė 1996; Račiūnaitė 2002; Statkevičius 1992; Šaknys 1990; Šaknys 1993; Šaknys 1994; Šaknys 1996; Šaknys 1997; Šaknys 1999a; Šaknys 1999b; Šaknys 2001; Vyšniauskaitė 1964; Kalnius 1995).

Pagrindinis šio darbo šaltinis – 1998–2000 metais autorės atlikti lauko tyrimai¹. Jų metu kiekviename mūsų nagrinėjamame regione apklausta po 69 responden-

¹Lauko medžiaga surinkta pagal autorės sudarytą klausimyną „Bendravimo etiketas Lietuvos kaime: XX a. 3–9-as dešimtmetis“. Ji saugoma Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros archyve: EA, b. 157, 158, 202, 203, 246, 255, 256.

tus, gimusius 1907–1970 metais dabartiniuose Suvalkijos (Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės) ir Žemaitijos (Tauragės, Telšių, Plungės, Mažeikių, Skuodo, Šilutės, Kretingos ir Klaipėdos) rajonuose. Be to, remiamasi Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvine medžiaga apie jaunimo bendravimo papročius². Taip pat kai kuriems jaunimo bendravimo ypatumams patvirtinti naudojamosi Valstybinio statistikos departamento ir buvusio Centralinio statistikos biuro Demografijos skyriaus statistikos duomenimis.

Draugystės partnerio pasirinkimas

Paprastai žmogaus patrauklumo supratimas priklauso nuo kultūros, epochos, socialinio konteksto, pačios asmenybės. Mūsų atliktų tyrimų duomenimis, XX a. 3–9-ajame dešimtmetyje tiek suvalkietės, tiek žemaitės vaikino idealas – aukštas, tvirtas sudėjimo, protingas (EA, b. 255, l. 58), kultūringas, sąžiningas, tvarkingas, linksmas (EA, b. 255, l. 62), bet ne „saldžialiežuvis“ (EA, b. 158, l. 32), darbštus, nerūkantis ir negeriantis. Vaikinus labiausiai viliojo graži (EA, b. 158, l. 36), dora, darbšti, tvarkinga, maloni, linksmas (EA, b. 203, l. 35) mergina.

Kita vertus, XX a. Suvalkijos ir Žemaitijos kaimo kultūroje renkantis draugystės ir kartu vedybų partnerį pirmenybė buvo teikiama ne tik asmeniui su jo išsvajotais minėtais idealiais bruožais. Etnografinė medžiaga liudija, kad XX a. pirmojoje pusėje svarbus būsimojo sutuoktinio pasirinkimo kriterijus buvo merginos arba vaikino socialinė bei ekonominė padėtis. Dažniausiai vedybų partnerio rinkimąsi lėmė turtas – kraitis, kurio dydis paprastai priklausė „nuo į žentus ar marčias išleidžiamų sūnaus ar dukters tėvų ekonominio pajėgumo bei nuo poreikių to ūkio, į kurį jis buvo į nešamas“ (Vyšniauskaitė 1964: 445). „Turtas liudijo apie vedybų partnerio aukštą socialinę padėtį, garantavo jam garbingą vietą būsimojo sutuoktinio namuose“ (Račiūnaitė 2002: 93). Todėl iki XX a. penktojo dešimtmečio renkantis vedybų partnerį buvo aktualūs ne jaunuolių jausmai, o didelis tėvų noras išrinkti savo dukrai ar sūnui kuo turtingesni, atitinkanti jų socialinę priklausomybę vedybų partnerį. XX a. viduryje dėl sovietinės valdžios vykdomų reformų prasidėjusi prievartinė žemės ūkio kolektyvizacija bei urbanizacija padidino jaunimo autonomiškumą (Kalnius 1995: 188). Tai sumažino tėvų autoritetą renkantis vedybų partnerį, į pirmą vietą iškilo paties individo pasirinkimas, atsižvelgiant į partnerio fizinį patrauklumą, abipusę simpatiją, teigiamas (anksčiau minėtas) charakterio savybes, meilę.

Remiantis empiriniais duomenimis, tarpukariu Suvalkijos ir Žemaitijos kaimo jaunuoliai romantišką draugystę dažniausiai užmegzdavo linksmindamiesi

² Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas: ES, b. 115, l. 328–330. Užrašė J. Savickis 1963 m.

jaunimo vakarėliuose (70,6% (S)³; 66,7% (Ž)⁴), susitikę atlaiduose (26,5% (S); 23,3% (Ž)) ar dirbdami laukuose, talkose (35,3% (S); 30% (Ž)). Neretai kaimo jaunuoliai pajusdavo simpatiją vienas kitam eidami po pamaldų iš bažnyčios (17,6% (S); 20% (Ž)). Sovietiniais metais dėl pakitusių gyvenimo sąlygų kaimo jaunimo susipažinimo erdvė išsiplėtė: bendravimas tapo intensyvesnis mokyklose, laisvalaikiu (Kalnius 1995: 155). Antai kaimo jaunimo vakarėlius su liaudiška muzika, šokiais, žaidimais (Šaknys 2001: 22–31, 85–86) pakeitė mokykloje ar kultūros namuose rengiami šokiai, apie 1980–1990 metus – diskoteka, skambant moderniai ritminei („pop“) muzikai. Čia Suvalkijos bei Žemaitijos kaimo ar miestelio jaunuoliai ne tik užmegzdavo draugystę, bet ir prisipažindavo vienas kitą mylį (83,3% (Ž); 90,1% (S)). Nuo XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos kai kurie Pietvakarių bei Vakarų Lietuvos miestelių vaikinai savo kilnius jausmus merginai atskleidavo vaikštinėdami parke (19,4% (Ž); 18,2% (S)), kavinėse (11,1% (Ž); 12,1% (S)) ar lydėdami iš kino (8,3% (Ž); 9,1% (S)).

XX a. antrojoje pusėje abiejuose minėtuose etnografiniuose regionuose 8–9 klasių paaugliai vieni kitiems per suolus mokykloje siuntinėdavo romantiškus, išmargintus širdelėmis ir amūro strėlėmis meilės raštelius (24,2% (S)); 27,8% (Ž)). Juose dažniausiai berniukai girdavo mergaitės grožį, elgesį, kviesdavo į pasimatymą ar net prisipažindavo mylį. Sociologų (Klimas, Baublytė 1997: 135) ir psichologų (Astra Ostrauskaitė 1993: 34–35) duomenimis, šiame žaidybiniame jaunimo bendravime galime išvelgti ankstyvą paauglių domėjimąsi priešinga lytimi. Tai liudija ankstėjanti jaunimo fizinė brendimą, susijusi su socialine branda ir didinančių jaunuolio prestižą tarp bendraamžių.

Atliekant empirinius tyrimus pastebėta ir tai, kad tarpukariu, ypač po Antrojo pasaulinio karo, Suvalkijoje ir Žemaitijoje 16–21 metų amžiaus sulaukę skirtingų lyčių jaunuoliai mėgdavo vienas kitam skirti pasimatymus. Tuomet tiek vaikinai, tiek merginos stengdavosi būti punktualūs, kad nekiltų nereikalingų nesusipratimų. Nors nerašytos liaudies etiketo taisyklės leido 5–10 minučių pavėluoti merginai, tačiau 16,7% surinktų duomenų iš Žemaitijos bei 18,2% gautų žinių iš Suvalkijos liudija, kad tarpukariu šia teise galėjo naudotis ir vaikinai. Matyt, ši nuostata – buvusių patriarchalinių santykių tradiciniame Lietuvos kaime pasekmė. Sovietmečiu teisę 5–10 minučių pavėluoti į pasimatymą turėjo tik mergina. Tai patvirtino 69,4% žemaičių ir 75,6% suvalkiečių. Pasak respondentų, tuo laikotarpiu vyravo nuomonė, kad merginai net „netinka ateiti per anksti“. Tai „didžiulė gėda“, „savęs negerbimas“. Apskritai XX a. 6–9-ajame dešimtmetyje ir Suvalkijoje, ir Žemaitijoje laikytasi nuostatos, kad į

³ (S) – Suvalkija.

⁴ (Ž) – Žemaitija. Procentai žymi respondentų atsakymų skaičių. Toliau šie sutrumpinimai reiškia tą patį.

pasimatymą abiem išimylėjėliams reikia ateiti nustatytu laiku. Tuomet nereikės vienam kito laukti, o pavėlavus klausytis priekaištų ir pasiteisinimų. Šis reiškinys rodytų, kad XX a. 3–9-ojo dešimtmečio Suvalkijos ir Žemaitijos kaime svarbus draugystės partnerio rinkimosi kriterijus buvo ir tradicinio etiketo taisyklių laikymasis: labiausiai vertintas gebėjimas būti punctualiam, oriam, gerbiančiam kita.

Jaunuolių romantinės meilės pasireiškimas

Išimylėjėlių kalba

Abipusis jaunuolių susižavėjimas, pereinantis į vienas kito idealizavimą, laikomas romantinės meilės pradžia. Tuomet pamulto asmens paprasčiausi veiksmai atrodo nepaprasti ir labai reikšmingi. Tokiais pat tampa ir mylinčiojo lūpomis ištarti žodžiai. Mūsų empirinės apklausos duomenimis, XX a. Suvalkijos ir Žemaitijos kaime ne vieną išimylėjėlį jaudino iš mylimojo išgirstas švelnus kreipinys „brangute“, „brangiausias“, „meilute“, „meiliausias“. Neretai mylimieji vienas į kitą kreipdavosi mažybiniais vardais: Mariute, Vaciakai, Antosėle, Petreli. XX a. 3–5-ajame dešimtmetyje tiek Suvalkijoje, tiek Žemaitijoje jaunuoliai kartais vienas kitą vadindavo deminutyvais: „širdede mano“, „saulele“, „pupuliuk“, „aukseli“, „balandėli“, „angelėli“. Kai kada buvo galima išgirsti kreipinius „levandrėle“ ar „bijūnėli“ (EA, b. 246, l. 56). Visa tai rodo, kad jaunų žmonių širdyse dar buvo gyva tradicinė kaimo kultūra. Panašiais meiliais žodeliais vaikas ir mergina vienas kitą vadino ir XX a. 6–7-ajame dešimtmetyje. Apie 1970–1980 metus masinės informacinės priemonės (televizija, radijas, spauda, kinas), kurioms jaunimas skirdavo nemažą laisvalaikio dalį, jo žodyną papildė nauji kreipiniai: „uogele“, „mažiuk“, „zuiki“, „katinėli“, „meškiuk“. Tai patvirtina 39% žemaičių ir 42,4% suvalkiečių. Visi minėti XX a. suvalkiečių ir žemaičių kaimo jaunimo kreipiniai buvo išsakomi ne tik žodžiu, bet ir raštu meilės laiškuose. Pasak pateikėjos, gimusios 1919 m. Paežerių kaime (Vilkaviškio aps.), „juose nupiešdavo širdelių ir įdėdavo kokią nors lauko gėlelę“ (EA, b. 158, l. 30). Šiuose laiškuose buvo ir romantizmo elementų. Neretai šalia pasižadėjimo amžinai mylėti nuskambėdavo mylimojo ilgesys proza arba eilėmis:

„... šiandien kaip niekada man liūdna ir ilgu, kad nematau to žmogaus, kuris galėtų nors truputį savo gražiomis akutėmis pažvelgti į vargšę skaudančią ir kenčiančią širdį dėl jo <...>. Nėra vaistų širdžiai, kurie gydo žmogų nuo ilgesio, skausmo, kančios; kurie yra brangūs, neįkainojami tam, kas ilgisi iš meilės...“ (EA, b. 203, l. 35).

Tartum dienos man minutės, –
 Taip man ilgu vis be jos.
 Aš be josios toks silpnutis
 Kaip žolelė be vejos. (EA, b. 203, l. 28)

Šalia laiškų XX a. 6–9-ajame dešimtmetyje Pietvakarių ir Vakarų Lietuvoje kaimo jaunimas savo jausmus priešingai lyčiai mėgo įamžinti užrašų knygelėse arba ant nuotraukų rašydami atminimus. Tačiau susipykus laiškus ir nuotraukas buvo stengiamasi susigrąžinti. Minėtu laikotarpiu tik Suvalkijos jaunimas balandžio pirmosios proga vienas kitam rašydavo anoniminius laiškėlius – „aprilis“. Juose vaikinai arba merginos priešingos lyties atstovui iš apmaudo į neatsakytus kilnius meilės jausmus arba, priešingai, norėdami išiteikti vienas kitam, prirašydavo įvairiausių savo kūrybos satyrinių eilių ir nupiešdavo karikatūrų. Panašius meilės prisipažinimus, pastebėtus kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose, mini Ž. Šaknys, aprašydamas XX a. pirmosios pusės jaunimo socialinį aktyvumą pavasario papročiuose (Šaknys 1999a: 122–123). Remiantis etnologo atliktų lauko tyrimų išvadomis, aptartus balandžio pirmosios proga meilės prisipažinimus XX a. antrojoje pusėje galime sieti su tarpukariu buvusiu „pavasariu merginų socialinio aktyvumo pakilimu bei siekiu atkreipti į save vaikinų dėmesį ir galimybe per Sekmines parodyti savo palankumą patikusiam vaikiniui“ (Šaknys 1999a: 122–123). Tačiau reikia pripažinti, kad, palyginti su etninėmis jaunimo bendravimo tradicijomis tarpukariu, XX a. antrojoje pusėje moteriškos lyties bandymas asistuoti vyriškajai lyčiai ir rodyti jai savo išskirtinį dėmesį buvo labiau išorinis, žaidybinis.

Dovanos

Etnografiniai lauko tyrimai rodo, kad tarpukariu ir sovietiniais metais ne viena išimylėlių porėlė savo pagarbą, palankumą ar kitus kilnius jausmus vienas kitam rodė dovanomis. Tačiau lyginant skirtingų lyčių tarpusavio dovanas Suvalkijos ir Žemaitijos kaimo kultūroje reikėtų pabrėžti, kad vaikinai savo išrinktosioms dovanas teikdavo kur kas dažniau negu merginos. Kai kurių respondentų teigimu, pati mergina yra didelė dovana vaikiniui, todėl ji neprivalo nieko jam dovanoti (EA, b. 255, l. 64). Vis dėlto XX a. 3–9-ajame dešimtmetyje kai kurios merginos savo mylimajam ypatingomis progomis (gimtadienio ar vardadienio) įteikdavo dovanas. Pastebėta, kad tarpukariu tiek Suvalkijoje, tiek Žemaitijoje merginos vaikinams dažniausiai dovanodavo praktiškas dovanas: marškinius, kojines, pirštines, pinigine, suvenyrus, retkarčiais odekolono (1 lentelė). Turtingesni Žemaitijos kaimo vaikinai kartais merginoms dovanodavo skarelę, šilkinį šalikėlį (17,3%), o Suvalkijos vaikinai – papuošalų (22,8%). Šalia minėtų dovanų abiejuose etnografiniuose regionuose vaikinai kartais padovanodavo savo išrinktajai suknelę ar audinio atraizą jai pasisiūti (žr. 1 lentelę). Pažymėtina ir tai, kad vaikinai be ypatingos progos ateidamas į svečius savo mylimai merginai atnešdavo saldinių, obuolių, riešutų arba kokią nors lauko gėlelę (aguoną, ramunę, rugiagėlę ir kt.).

Apskritai vaikinių dovanos merginoms nagrinėjamu laikotarpiu tiek Suvalkijoje, tiek Žemaitijoje mažai kuo skyrėsi. Pastebėta, kad XX a. 3–6-ajame dešimtmetyje Vakarų Lietuvoje populiariausios vaikinių dovanos merginoms buvo aksesuarai (žr. 1 lentelę), papuošalai iš gintaro (karoliai, apyrankė, segė), žalvario, kartais iš sidabro ar aukso (žiedas, grandinė). Pietvakarių Lietuvoje didesnę vertę nei aksesuarai turėjo žalvariniai, sidabriniai, stikliniai, rečiau auksiniai papuošalai (žr. 1 lentelę). Matyt, šį reiškinį lėmė šiek tiek ankstesnis rinkos ūkio atsiradimas Užnemunės regione (Rupas, Vaitiekūnas 1980: 91, 102). Iš minėtų papuošalų XX a. 6-ajame dešimtmetyje jaunų suvalkiečių labiausiai buvo mėgstama auksinė grandinė ant kaklo su atidaroma širdėle. Į pastarosios vidų mergina, atsakydama į vaikinio jausmus, įsidėdavo mylimojo nuotrauką (10,7%). Šią dovaną jauni suvalkiečiai dar kartais nešiojo apie 1960–1970 metus. Tai liudija 5,3% apklaustųjų.

Didesni Suvalkijos bei Žemaitijos kaimo jaunimo bendravimo skirtumai atsirado bėgant laikui. 1 lentelėje matome, kad tarpukariu vaikinai savo simpatijas merginai, be minėtų dovanų, rodydavo lauko gėlėmis (merginos vaikinams jų nedovanojo). Tačiau, palyginti su sovietmečiu, vaikinai retai dovanodavo merginai gėles.

1 lentelė. Jaunimo dovanos (%) Suvalkijos ir Žemaitijos kaime (1920–1990)

Regionai	Metai	Pateiktųjų sk.	Dovanos										
			papuošalai	aksesuarai	parfumerija	suvenyrai	audiniai	drabužiai	saldumynai	gėlės	alkoholiniai gėrimai	Kita	
Žemaitija	1920–1930	8	14,3	21,4	–	–	–	–	14,3	42,9	7,1	–	–
	1930–1940	12	16,7	13,3	3,3	–	3,3	13,3	33,3	10,0	–	6,7	
	1940–1950	12	16,0	24,0	4,0	–	–	4,0	36,0	12,0	–	4,0	
	1950–1960	12	20,6	11,8	8,8	5,9	–	5,9	29,4	11,8	2,9	2,9	
	1960–1970	14	13,0	6,5	17,4	6,5	–	4,3	23,9	19,6	6,5	2,2	
	1970–1980	9	15,2	9,1	15,2	9,1	–	3,0	18,2	21,2	6,1	3,0	
	1980–1990	8	18,2	–	15,2	6,1	–	3,0	21,2	21,2	12,1	3,0	
Suvalkija	1920–1930	12	28,0	16,0	–	–	–	–	8,0	40,0	8,0	–	–
	1930–1940	15	20,7	13,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	37,9	10,3	–	3,4
	1940–1950	9	21,7	8,7	4,3	–	4,3	4,3	4,3	30,4	17,4	–	8,7
	1950–1960	14	12,9	6,5	12,9	6,4	–	–	–	32,3	22,6	3,2	3,2
	1960–1970	14	18,4	2,6	13,2	5,3	–	–	5,3	21,1	26,3	5,3	2,6
	1970–1980	9	10,3	6,9	17,2	3,4	–	–	3,4	20,7	20,7	6,9	10,3
	1980–1990	6	10,5	5,3	21,1	5,3	–	–	5,3	15,8	21,1	10,5	5,3

Apklauskos duomenys rodo, kad nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio vidurio Suvalkijos ir Žemaitijos kaimo inteligentiški vaikinai pradėjo merginoms dovanoti darželio gėles (astrus, narcizus, bijūnus, jurginus, alyvas, jazminus, didžiąsias ramunes). XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje visoje Lietuvoje paplito rožės, tulpės ir gvazdikai. Šias gėles dovanavo merginos vaikinams, o šie joms – rožės. Merginoms labiausiai patiko raudonos ir baltos rožės. Manyta, kad balta, rožinė spalvos reiškia ištikimybę, o raudona – aistrą, nors būta išimčių. Pasak kai kurių suvalkiečių, „raudona spalva rodė lengvaprotystę“ (EA, b. 202, l. 26). Geltonos spalvos rožių merginos nemėgo, nes ji simbolizavo neištikimybę ir neapykantą. Ne visoms merginoms patiko ir tulpės. Būta nuomonės, kad jos „išreiškia žmogaus naivumą“ (EA, b. 202, l. 47). Tačiau abiejų regionų merginos ir vaikinai tiriamuoju laikotarpiu jautėsi pagerbti gavę bet kokios rūšies ar spalvos gėlę gimimo, vardo dienos, Kovo 8-osios⁵ (merginos) ir Vasario 23-iosios⁶ (vaikinai) švenčių progomis.

Sovietinės santvarkos metais, ypač 6-ojo dešimtmečio viduryje ir pabaigoje, Pietvakarių ir Vakarų Lietuvoje, be gėlių, ypatingomis progomis (šiuo atveju pirmenybė teikta gimtadieniui, o ne vardadieniui) neretai išsilavinę kaimo vaikinai, rečiau merginos savo išrinktiesiems dovanodavo suvenyrus, knygas⁷, atvirukus su sveikinimu⁸ (žr. 1 lentelę). Vaikinai ypač jautėsi pamaloninti gavę savo mylimosios fotografiją. Malonius jausmus sukeldavo padovanoti kaklaraiščio ar marškinių rankogalių segtukai. Nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio merginoms pradėta dažniau dovanoti brangius, t. y. sidabrinčius, auksinius, papuošalus (laikrodį, žiedą, grandinėle, auskarus). Neretai dovanotos „deficitinės“ dovanos: kvepiantis muilas⁹, frotiniai rankšluosčiai¹⁰, parfumerija. Pastarąją ir merginos dovanodavo vaikinams. Tokiu būdu buvo rodoma didžiulė pagarba mylimam žmogui. XX a. 7–9-ajame dešimtmetyje tiek Suvalkijos, tiek Žemaitijos vaikinai į merginos vardadienį ar gimtadienį nevengė atsinešti alkoholinių gėrimų: vyno, šampano, konjako, kas tarpukariu vaikinui nebuvo garbinga. Visa tai rodo, kad po Antrojo pasaulinio karo kaimo jaunimo dovanos Suvalkijoje ir Žemaitijoje sparčiai kito.

Jaunimo bendravimas vakarėliuose

XX a. jaunimas bendraudavo viešuose kaimo vakarėliuose. Juose kiekvienas Suvalkijos, Žemaitijos kaimo jaunuolis norėjo pasilinksinti, su draugais susitikti, gyvenimo draugą susirasti. Empiriniai tyrimai rodo, kad XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje į juos dažniausiai rinkdavosi 17–20 metų jaunimas, tačiau jau 4-ojo dešimtmečio pabaigoje juose buvo galima sutikti 15–16 metų paauglių.

⁵ Kovo 8-oji – Tarptautinė Moters diena (sovietmečiu).

⁶ Vasario 23-ioji – Tarybinės Armijos diena.

^{7, 8, 9, 10} 1 lentelėje priskirta prie „kita“.

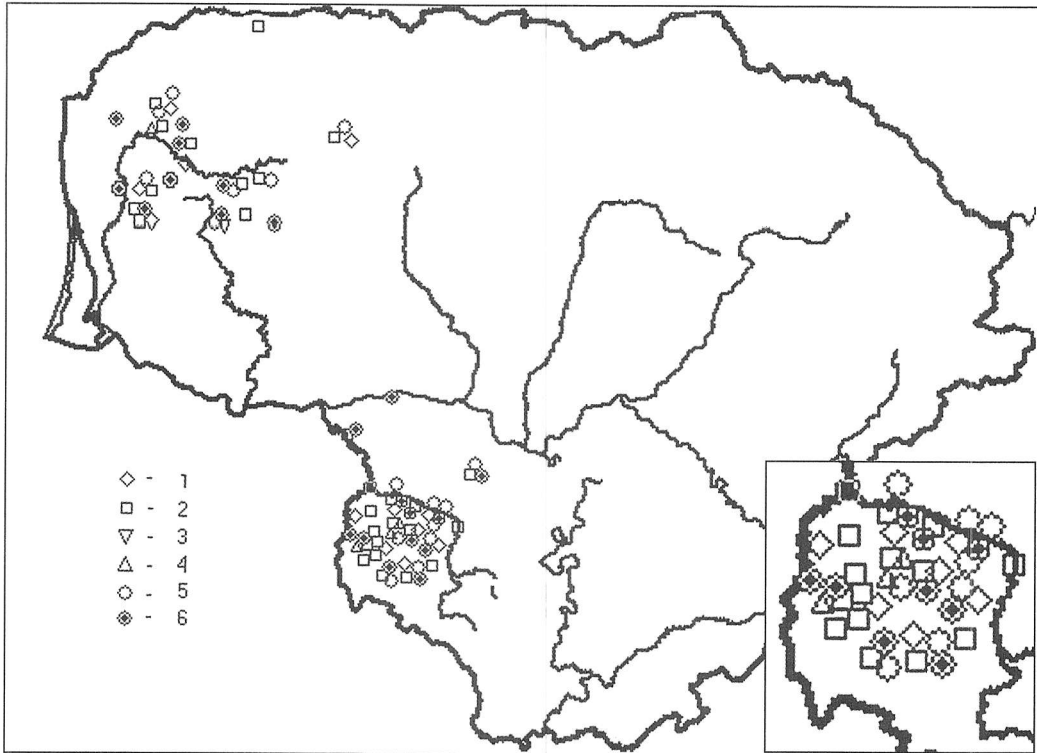
Tokio amžiaus jaunimas rinkdavosi į šokius ir XX a. 5–9-ajame dešimtmetyje. Aprašomuoju laikotarpiu vaikinai, vakarėlyje norėdamas pašokti su mergina, priedavo prie jos, linktelėdavo galvą ir paklausdavo: „Galima Jus?“ arba „Prašau/malonėkit su manim pašokti!“ Merginos sutikimą išreikšdavo žodžiu „Prašau“. Pasibaigus šokiui, vaikinai padėkodavo galvos linktelėjimu, žodžiu „ačiū“ arba paspausdamas ranką ir palydėdavo merginą į jos buvusią vietą ir nueidavo. Pastebėta, kad XX a. 3–5-ajame dešimtmetyje Suvalkijoje ir Žemaitijoje, be minėtų padėkos ženklų, jaunuolis merginai kartais padėkodavo ir rankos pabučiavimu (6,6% (Ž); 8,8% (S)). Apskritai XX a. 3–9-ojo dešimtmečio jaunieji žemaičiai ir suvalkiečiai su tuo pačiu partneriu galėdavo šokti visą vakarą, jeigu šis neturėjo savo palydovo. Vaikinai turėdavo būti dėmesingas savo merginai, palaikyti gerą nuotaiką ir ją saugoti iki šokių pabaigos (EA, b. 203, l. 60), o mergina – atsisakyti įkyraus kito vaikinio dėmesio. Šokių vakarėlyje nė vienai save gerbiančiai Suvalkijos ar Žemaitijos kaimo merginai netiko pačiai „kabintis vaikinui ant kaklo“ ar „lakstyti jam iš paskos“ (EA, b. 203, l. 56) ar kitaip viešai demonstruoti savo jausmus. Taip besielgianti mergina buvo laikoma nepadoria ir nelabai mėgstama šokių vakaruose.

Paprastai gražios, kultūringos ir gerai šokančios merginos labiausiai traukdavo vaikinai. Taip pat domino linksmesnė, impulsyvesnė, drąsesnė mergina. Be to, ne vienas jaunas suvalkietis ar žemaitis žavėjosi naujokėmis, t. y. iš kito kaimo ar miestelio atvykusiomis merginomis. Tačiau reikėtų pasakyti, kad sovietmečiu Pietvakarių bei Vakarų Lietuvoje renkantis šokio partnerę nemažą reikšmę turėjo madinga merginos apranga. Apklausos duomenimis, didesnio vaikinų dėmesio susilaukdavo daugiau atrodanti, o ne paprastai apsirengusi mergina. Apie 1960 metus abiejuose etnografiniuose regionuose pasilinksmini- mo metu vaikinai pirmenybę teikdavo „saulės kliošo“ kirpimo (labai plati suknelės apačia. – A. L.) suknelę vilkinčiai merginai. Analogiška pirmumo teisė šokiuose merginai buvo teikiama ir XX a. 7–8-ajame dešimtmetyje, kai miesto, o iš jo ir kaimo jaunimą buvo užplūdusi „mini“ mada. Kuo trumpesnį sijoną, rodantį kojų dailumą, dėvėjo mergina, tuo didesnę pasisekimą ji turėjo tarp vaikinų. Pastebėta, kad miesto mados vaikymasis padėjo išlaikyti autoritetą ir tarp savo bendraamžių. Kai kurių suvalkiečių teigimu, paprasčiau apsirengusi mergina galėjo tapti netgi savo geriausių draugių „trumpo pasišaipymo objektu“ (EA, b. 202, l. 43).

Nagrinėjamuoju laikotarpiu ne vieno jauno žemaičio bei suvalkiečio troškimas pašokti su gražia ir gerai šokančia mergina dažnai sukeldavo muštynes tarp to paties arba skirtingo kaimo ar miestelio vaikinų. Tokiu elgesiu vaikinai pabrėždavo „savo kaimo jaunimo bendrijos teritorinį suverenitetą, be to, patikrindavo vaikinų brandą bei stengdavosi apginti savo kaimo garbę“ (Šaknys 1993: 21; Šaknys 1997: 345). Pažymėtina, kad vaikinų tarpusavio grumtynės

prasidėdavo ir kai mergina atsisakydavo šokti. Toks poelgis XX a. 3–5-ajame dešimtmetyje tiek Suvalkijoje, tiek Žemaitijoje buvo laikomas dideliu vaikinų pažeminimu. Apie tai rašo ir Ž. Šaknys, aptardamas XX a. pirmosios pusės jaunimo sambūrius visoje Lietuvoje (Šaknys 1994: 15). Mūsų apklausos duomenimis, mergina galėjo atsisakyti šokti, jei vaikinai nemokėjo šokti ar buvo apsileidęs, girtas, su kepure ant galvos ar su cigarete dantyse. 26,7% suvalkiečių ir 36,1% žemaičių pabrėžė, kad šiuo atveju kultūringesni vaikinai mandagiai merginos atsiprašę nueidavo šalin, tačiau 53% apklaustųjų iš Suvalkijos bei 55,5% pateikėjų iš Žemaitijos tvirtino, kad merginai atsisakyti nevertėdavo, nes neretai taip pasielgusi susilaukdavo vaikinų nemalonės (žr. 1 žemėlapi). Įžeistasis visiems matant ir girdint merginą apšaukdavo vulgariais žodžiais (23,3% (Ž); 29,4% (S)) arba kitą kartą, išsivedęs šokti, palikdavo šokio (salės) vidury (16,7% (Ž); 23,5% (S)). Pasitaikydavo nemažai atvejų, kai pažemintas vaikinai skeldavo merginai antausį (36,7% (Ž); 41,2% (S)), spjaudavo į veidą arba spirdavo į kojas ar sėdmenis (3,3% (Ž); 5,9% (S)). Kartais kaimo vaikinai kerštas merginai peržengdavo visas elgesio normas. Tačiau tai buvo pavieniai atvejai. Antai Suvalkijoje (Vilkaviškio aps.) užfiksuota, kad girtas, išsižeidęs vaikinai merginą apšlapino (EA, b.157, l. 22) arba visiems matant priešais merginą demonstravo savo vyriškas „grožybes“ (EA, b.157, l. 8). Žemaitijoje (Plungės aps.) vaikinai, norėdami atkeršyti merginai, jos paslapčia patykojo ir einančią namo labai išgąsdino arba sumušė ar bandė pažeminti (EA, b. 255, l. 43, 45).

XX a. 6–9-ajame dešimtmetyje Pietvakarių ir Vakarų Lietuvoje užfiksuoti retesni atvejai, kai miestelio ar kaimo vaikinai, su kuriuo mergina atsisakydavo šokti, būtų ją pajuokę visų akivaizdoje (2 žemėlapis). Mergina galėjo atsisakyti šokti, tačiau taip elgdavosi šiek tiek baimindamasi. Tai liudija 30,3% suvalkiečių ir 38,9% žemaičių. Pasak kai kurių pateikėjų, atsisakiusią šokti merginą kiti už draugo pažeminimą ją šokdindavo tą vakarą be atokvėpio (EA, b. 246, l. 11) arba, priešingai, susitarę nekviesdavo šokti kito vakarėlio metu (EA, b. 256, l. 16). Be to, nuo išgėrusio vaikinai mergina galėjo gauti antausį, būti apšaukta necenzūriniais žodžiais (EA, b. 202, l. 43) ar pabučiuota per prievartą visų akivaizdoje (EA, b. 202, l. 61) ir pan. Būta net kraštutinių atvejų: „įžeistas vaikinai visiems matant merginai griebė už krūtinės ir sudraskė suknelę“ (EA, b. 202, l. 12); „negalėdamas pats atkeršyti merginai, papirko už degtinės butelį kitą, kad šis, einant iš šokių niekam nematant merginą pagavęs sumuštų ar net išprievartautų“ (EA, b. 246, l. 75). Tačiau, anot 55,6% apklaustųjų Žemaitijoje bei 66,7% respondentų Suvalkijoje, XX a. 8–9-ajame dešimtmetyje jauna suvalkietė ir žemaitė nepatikusią vaikiną galėjo laisvai atstumti. Tai rodo, kad XX a. antrojoje pusėje, ypač priešpaskutiniiais dešimtmečiais, jaunimo bendravimo formos tapo laisvesnės. Galimas dalykas, jog Lietuvos atgimimo priešaušryje

1 žemėlapis. Vaikino elgesys su mergina, atsisakius jai šokti Suvalkijoje ir Žemaitijoje (1920–1940): $n = 81$.

1 – paliko šokio viduryje; 2 – skėlė antausį; 3 – spjovė į veidą; 4 – spyrė į sėdmenis arba į koją; 5 – išvadino vulgariais žodžiais; 6 – kita (apliejo vandeniu, tyčiojosi, stumdė, tampė už plaukų, grasino, kad nepareis namo, užpuolė einančią namo). „n“ – atsakymų skaičius, iš kurių sudarytas žemėlapis.

tam turėjo įtakos masinės informacijos priemonės, pakilęs kultūros įstaigų lygis, vakarietiškos kultūros plitimas, pasikeitęs gyvenimo būdas, atsiradusi didesnė individo saviraiškos ir elgesio laisvė.

Intymus jaunimo bendravimas ir jo pasekmės

Mūsų atliktų empirinių tyrimų duomenimis, bučyns – viena intymiausių XX a. 3–9-ojo dešimtmečio išimylėjų bendravimo formų Suvalkijos ir Žemaitijos kaime. Kai kurių pateikėjų teigimu, „susilietus lūpoms širdis virpėdavo iš džiaugsmo ir palimos“ (EA, b. 203, l. 62). Etnografinė apklausa rodo, kad tarpukariu šis vienas kitą mylinčių jaunuolių prisilietimas viešumoje dažniausiai

2 žemėlapis. Vaikino elgesys su mergina, atsisakius jai šokti Suvalkijoje ir Žemaitijoje (1940–1990): n = 59.

1 – paliko šokio viduryje; 2 – skėlė antausį; 3 – spjovė į veidą; 4 – spyrė į sėdmenis arba į koją; 5 – išvadino necenzūriniais žodžiais; 6 – kita (nekvietė šokti, šokdino be poilsio, tyčiojosi, pastūmė, patampė, sumušė, užpuolė einančią namo)

buvo laikomas nepadoriu. „Ką jau kalbėti apie švelnius bučinius ir apkabinimus, jei ir iš šokių nebuvo galima pareiti vienudu ir sustojus prie vartelių ilgiau pasišnekėti. Vos tik tėvas pamatydavo besikalbančius, tuoj sugalvodavo tinkamą priežastį mus išskirti: Rama, eik namo greičiau, kleckai atauš!“ (EA, b. 255, l. 70). Šiuo laikotarpiu tiek Suvalkijos, tiek Žemaitijos kaimo vaikinai ir merginos su savo išrinktuoju galėjo tik veidais susiglaudę pasėdėti šokių vakarėlyje. XX a. 6–9-ajame dešimtmetyje „pakštelėjimas į lūpytes“ viešose jaunimo susibūrimo vietose jau nebuvo laikomas nepadoriu elgesiu. Tačiau jaunimas bučiniiais nesistengė viešai rodyti savo jausmus vienas kitam.

Pabrėžtina ir tai, kad šiuo laikotarpiu merginos vengė ilgų pasivaikščiojimų su vaikinais po šokių. Vyravo nuomonė, kad ilgas „mergelės bastymasis naktimis“ – jos nerimtumo požymis. Tačiau XX a. 3–9-ame dešimtmetyje Pietvakarių

ir Vakarų Lietuvos kaimo jaunimui bendraujant nekaltas bučiny ir švelnus apsikabinimas jaunuolius nuveddavo į ikivedybinčius lytinius santykius, kurie neretai baigdavosi merginos nėštumu. Lietuvos statistikos duomenimis, tarpukariu nesantuokinių vaikų skaičius Žemaitijoje (be Klaipėdos krašto) sudarė 8,6%, Suvalkijoje – 6,1% (žr. 2 lentelę). Tad taiklus P. Maldeikio pastebėjimas, „kad romantinėje nuotaikoje puoselėjamas stiprus jausmas, didelis žavėjimasis <...> kita lytimi ir socialinės tikrovės nepaisymas turi tendenciją į nuotykių ieškojimą ir seksualinės moralės nepaisymą“ (Maldeikis 1970: 190–191).

2 lentelė. Nesantuokinių vaikų skaičius (%) 1922–1939 m. Lietuvos regionų kaimuose ir miesteliuose

Regionai	1922*–1930	1931–1939**
Dzūkija	3,8	4,5
Aukštaitija	4,9	6,5
Žemaitija	8,5	8,7
Suvalkija	6,0	6,2

Pastabos. * Nesantuokiniai vaikai Lietuvoje pradėti surašinėti tik nuo 1922.

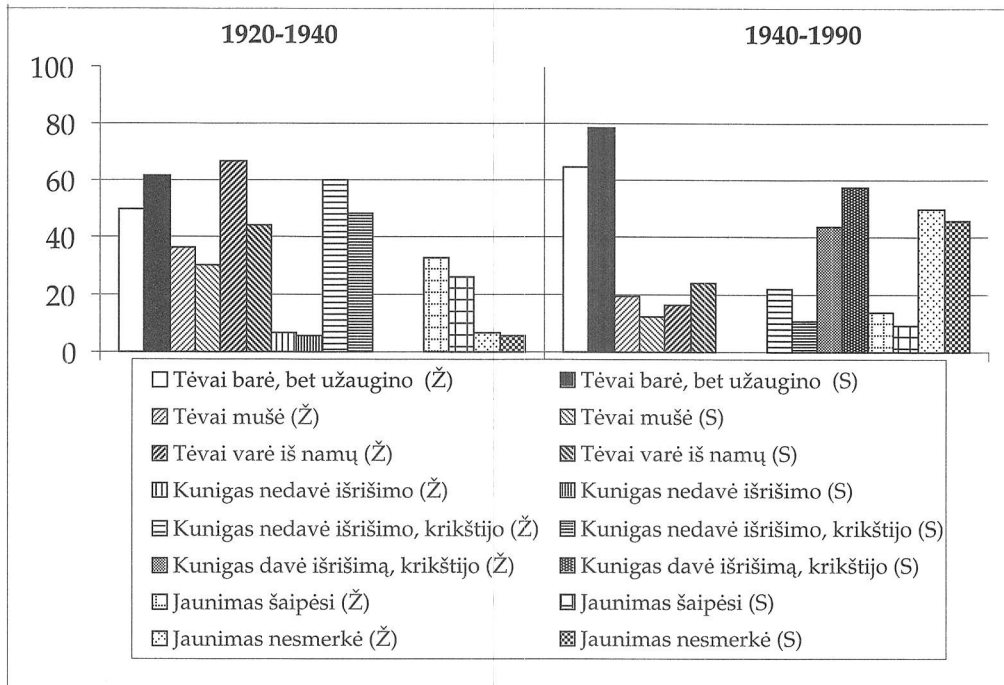
** 1940 m. nesantuokinių vaikų gimstamumo duomenys nepilni.

Šaltiniai: *Natūralis gyventojų judėjimas Lietuvoje 1915–1922* 1923; *Statistikos biuletenis* 1923–1930 1923–1931; *Lietuvos statistikos metraštis* 1931–1939 1932–1940.

Mūsų atlikti tyrimai rodo, kad XX a. 3–6-ajame dešimtmetyje jaunimo ikivedybiniai lytiniai santykiai visuose Suvalkijos ir Žemaitijos kaimuose laikyti didele nuodėme. P. Bugailiškis ir J. Mickevičius, aprašę dorovinių nusizengimų baudžiamuosius papročius, tvirtina, kad už šiuos nusikaltimus visoje Suvalkijoje ir Žemaitijoje XX a. 1–4-ajame dešimtmetyje buvo taikomos didelės moralinės ir fizinės bausmės (Bugailiškis 1938: 265–267; Mickevičius 1938: 412–414). Jas pagal įstatymą skyrė valstybė, dvasininkija, kaimo bendruomenė, tėvai. Šį faktą patvirtino ir mūsų informacija, gauta etnografinės apklausos metu (3 lentelė).

Respondentų teigimu, XX a. 3–6-ajame dešimtmetyje Pietvakarių ir Vakarų Lietuvoje kaimo visuomenė ypač netoleravo merginos su vaiku. Vyravo nuostata, kad merga su vaiku – jau visam amžiui pasmerktas žmogus. Todėl dažnai tokią merginą vadino „paleistuve“, „ištvirkėle“. „Neretai jos šalinosi net geriausios draugės, joks ūkininkas nenorėjo priimti jos į darbą, o jeigu ir atsirasdavo toks, kuris jos pagailėdavo, tai mergina vis tiek neišvengdavo užgauliojimų“

3 lentelė. Tėvų, bažnyčios ir jaunimo požiūris (%) į nesantuokinio vaiko susilaukusios merginos padėtį Žemaitijoje (Ž) ir Suvalkijoje (S) 1920–1990 m.

Pastaba. Lentelėje žymimas 1920–1990 metais Suvalkijos ir Žemaitijos kaime tik dažniausiai sutinkamas tėvų, bažnyčios ir jaunimo požiūris į nesantuokinio kūdikio susilaukusios merginos padėtį.

(Paukštytė 1999: 34). Pateikėjas iš Vieکشnių apylinkės prisimena, kai atėjus laikui maitinti kūdikį visokie vaikėzai ir bernai tyčiojosi iš nelaimingos merginos: „Ek, ek, motin, vaks krok, douk tešmens paplėšti!“ (ES, b. 115, l. 329). Kaimo bernų pajuokos mergina neišvengdavo, jei išdrįsdavo pasirodyti jaunimo vakarėliuose (Račiūnaitė 1996: 336–337). Tokios pat paniekos susilaukdavo ir niekuo nekaltas jos kūdikis. Dažniausiai jį visi pravardžiuodavo „benkartu“, Žemaitijoje neretai galėjai išgirsti jį vadinant „mergos vaiku“ (68%), o Suvalkijoje – „bostru“ (35%). Net ir paaugusį bendraamžiai dažnai jį užgauliodavo sakydami, kad jo „tėvas šiauduose (smilgose) sudegė“ (ES, b. 115, l. 329). Ne visuomet kunigas sutikdavo jį krikštyti (žr. 3 lentelę). Pasak kai kurių apklaustųjų, taip dažniausiai nutikdavo neturtingai merginai, kuri neišgalėdavo gerai sumokėti kunigui arba susirasti pasiturinčius kūmus (EA, b. 246, l. 71). XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje tokia mergina išrišimą gaudavo ne iš karto, o tik atlikusi tam tikras

bausmes: nuėjusi išpažinties turėjo išklaustyti viešą kunigo pasmerkimą (16,6% (Ž); 20,6% (S)), šventadienį per pamaldas visų akivaizdoje vidury bažnyčios gulėti kryžium (8,8% (S); 10% (Ž)) arba atgailauti keliais eidama aplink bažnyčią (5,9% (S); 6,7% (Ž)). XX a. viduryje Žemaitijoje ir Suvalkijoje šios bausmės jau buvo išnykusios. Minėtu laikotarpiu kunigas „prasiradusios“ merginos viešai neaprekdavo, tik per pamokslą liepdavo visoms merginoms „nepaleistuvauti“. Nors pasitaikydavo, kad nusikaltusią merginą kunigas nubaudavo, t. y. pirmąkart neduodavo išrišimo, tačiau jos vaikelį vis tiek pakrikštydavo (žr. 3 lentelę).

XX a. antrojoje pusėje Suvalkijos ir Žemaitijos dvasininkija tokių griežtų bausmių netaikė. Sovietmečiu dėl propaguojamo ateizmo bažnyčios, kaip institucijos, vaidmuo tapo antraeilium dalyku. Todėl kunigas nors ir netoleruodavo tokio merginos elgesio, bet vis dėlto jai duodavo išrišimą ir vaikelium suteikdavo krikšto vardą (žr. 3 lentelę). Nuo XX a. 7–8-ojo dešimtmečio vis rečiau buvo galima išgirsti merginą kaltinant paleistuvavimu. Visa tai buvo dažniausiai vadinama nelaimingu atsitikimu, nors kartais, ypač tarp jaunimo, buvo girdėti ir tokie posakiai: „nerimta mergina“ ar „k...ė“, arba „k...a“. XX a. 9-ajame dešimtmetyje užfiksuota tokių atvejų, kai motina, norėdama, kad dukra neištekėtų, liepdavo jai duoti kuriam nors vyrui butelį, kad šis parūpintų jai vaiką. Motinos nuomone, dukra tuomet „galėsianti gyventi laimingai“ (EA, b. 246, l. 93). Pastarieji atvejai liudija, kad XX a. paskutiniiais dešimtmečiais Suvalkijoje ir Žemaitijoje visuomenė į ikivedybinius lytinius santykius ir jų pasekmes žiūrėjo gana atlaidžiai.

XX a. 3–6-ajame dešimtmetyje duktė, susilaukusi nesantuokinio vaiko, užtraukdavo didelę nepagarbą ir tėvams. Vieni tėvai savo dukrą dėl tokio poelgio dažniausiai mušdavo (žr. 3 lentelę): skeldavo antausį, tampydavo už plaukų, plakdavo rykšte, kad ši net prarasdavo sąmonę, o kartais įvykdavo persileidimas. Toks tėvų elgesys atsiliepdavo vaikelio sveikatai. Jis gimdavo invalidas visam gyvenimui (EA, b. 246, l. 56). Pasitaikydavo, kad tėvai savo dukrą išvarydavo iš namų. Tada mergina eidavo tarnauti pas ūkininkus, bet ir šie ne visada noriai sutikdavo pagelbėti. Išskirtiniu atveju mergina gyvenimą pabaigdavo savižudybe. Kiti tėvai, norėdami nubausti dukrą, „ją žiemai apgyvendindavo šaltoje klėtyje, guldydavo ant šiaudų kūlio. Ši neiškentusi tokių gyvenimo sąlygų kartais ir numirdavo“ (EA, b. 157, l. 29).

Kita vertus, būta tėvų, kurių pyktis dėl dukters poelgių pamažu atlėgdavo. Etnografinės apklausos duomenys rodo, kad XX a. pirmojoje pusėje Suvalkijoje ir Žemaitijoje tėvai ilgainiui susitaikydavo su esama padėtimi ir padėdavo rūpintis dukteriai jos jaunąja atžala. XX a. antrojoje pusėje taip pat būta nemažai tokių tėvų, kurie pyko ant dukters dėl tokio poelgio, tačiau 3

lentelėje esantys empiriniai duomenys rodo, kad tėviškos pagalbos ir užuojautos jai irgi negailėdavo.

Dėl to, kad nesantuokinio kūdikio susilaukdavo mergina, XX a. 3–9-ajame dešimtmetyje labiausiai buvo kaltinamas vaikinai. Tačiau XX a. pirmojoje pusėje tiek Žemaitijoje, tiek Suvalkijoje vaikinai kaltumo nepavykdavo įrodyti: „juk vyro kepurė ta pati“ (EA, b. 158, l. 19). Nelaimės atveju, net ir merginos tėvams prašomas vesti jų dukterį, šis sugebėdavo išsiginti, neretai ir apsimesti, jog tokios merginos visai nepažįstas. Anaiptol ne visiems vaikinams pavykdavo išsisukti. Anot kai kurių pateikėjų, XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje drąsesnės ir turtingos jaunosios žemaitės su teismo ir liudininkų pagalba vaikiną priversdavo sumokėti iki tūkstančio litų baudą (EA, b. 246, l. 56). Baraučiznos kaimo (Vilkaviškio r.) gyventojos teigimu, XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje „piniginė bauda vaikinui siekė nuo 8 iki 10 rublių“ (EA, b. 202, l. 75). Tačiau XX a. 3–6-ajame dešimtmetyje palaidumu gana dažnai buvo kaltinama ir mergina. Tai paliudijo 33,3% žemaičių ir 38,2% suvalkiečių. XX a. 6–9-ajame dešimtmetyje Pietvakarių ir Vakarų Lietuvoje vis daugiau vaikinų turėjo pripažinti savo kaltę. Nustačius tėvystę pagal kraujo grupę, teismas priteisdavo mokėti alimentus kas mėnesį nuo 50 iki 100 rublių (EA, b. 255, l. 32; b. 202, l. 75). Tačiau remdamiesi Lietuvos statistikos duomenimis (sovietmečiu ši statistika atskiriomis apskritimis nebuvo pateikiama) galime daryti išvadą, kad tai ne itin sumažino nesantuokinių vaikų gimstamumą Suvalkijoje bei Žemaitijoje (4 lentelė).

4 lentelė. Nesantuokiniai vaikai Lietuvoje % nuo bendro gimusiųjų skaičiaus 1930–1990 m.

Metai	1930	1939	1950	1960	1970	1980	1990
Vaikai, gimę ne santuokoje	6,2	6,9	10,1	8,4	6,3	6,3	7,0

Šaltiniai: Oželis 1934; *Statistikos biuletenis* 1923–1930 1923–1931; Eidukienė 2001.

Vis dėlto reikia pasakyti, kad XX a. antrojoje pusėje abiejuose etnografiniuose regionuose ne visi ikivedybiniai lytiniai santykiai baigdavosi vaikinai abejingumu iškilusioms problemoms. Ne vienas garbingas vaikinai paprašydavo merginą tekėti už jo arba abu kartu nusprendavo sukurti šeimą. Pasak kai kurių pateikėjų, pastaruoju atveju net kunigas „šliūbo metu leido merginai į plaukus įsisegti rūtų vainikėlių“ (EA, b. 246, l. 89). Neretai šias problemas padėdavo išspręsti ir abipusis tėvų susitarimas sutuokti vaikus. Taigi, aptarę

XX a. 3–9-ojo dešimtmečio kaimo jaunimo intymų bendravimą Suvalkijoje ir Žemaitijoje, galime pabrėžti, kad jis dažniausiai buvo trumpalaikio susižavėjimo išraiška, nors neretai ir rimtos meilės atspindys.

Išvados

1. Apžvelgus 16–21 metų amžiaus jaunimo romantišką draugystę ir intymų bendravimą Suvalkijos bei Žemaitijos kaime, matyti, kad etnografiniai regioniniai jaunimo bendravimo skirtumai nebuvo tokie ryškūs, kokius teko pastebėti aptarto laiko perspektyvoje (1920–1990 m.).

2. Tarpukariu abiejuose etnografiniuose regionuose jaunimo bendravimas dar gana tvirtai siejosi su tradicine, dorovines vertybes ir nuostatas saugojusia kaimo bendruomenės kultūra. Todėl iki XX a. vidurio: a) renkant draugystės, vėliau vedybų partnerį, lemiamas motyvas buvo merginos arba vaikinio turtinumas. Tuo ypač buvo suinteresuoti jaunuolių tėvai; b) pats jaunimas draugystės ryšių pagrindu dažniausiai laikė teigiamas partnerio charakterio savybes, išvaizdą, jausmus. Pastaruosius vienas kitam atskleidavo mažybiniais kreipiniais („saulele“, „balandėli“, „levandrėle“, „bijūnėli“), meilės laiškais, darželio gėlėmis bei dovanomis vardo ar gimimo dienos ir kitomis progomis. Čia pastebėti regionų skirtumai: Žemaitijoje pirmenybė buvo teikiama aksesuarams, o Suvalkijoje – papuošalams (žr. 1 lentelę) netoleruotinas XX a. 3–5-iojo dešimtmečio draugystės su kitos lyties asmeniu bruožas – viešas vaikinio arba merginos pažeminimas vakarėliuose, kai mergina atsisakydavo šokti su ją pakvietusiu vaikinu arba šis merginą palikdavo šokio metu salės vidury. Dėl šių priežasčių mergina iš ižesto jaunuolio patirdavo fizinę prievartą, vaikinai dėl pažemintos merginos tapdavo jaunuolių tarpusavio muštynių auka; d) bučinys – viena intymiausių, bet viešai netoleruotinių jaunuolių bendravimo formų; ypač smurtiniai ikivedybiniai lytiniai santykiai, dažniausiai pasibaigdavę merginos nėštumu. Šiuo atveju pastebėti tokie arealiniai skirtumai: nesantuokinių vaikų skaičius tarpukariu Žemaitijoje buvo žymiai didesnis nei Suvalkijoje. Žemaitijoje jis sudarė 8,6%, o Suvalkijoje – tik 6,1%. Pavainikis, kaip ir jo motina, neišvengė aplinkinių užgauliojimų, pravardžiavimo. Žemaitijoje jis dažniausiai vadintas „mergos vaiku“, Suvalkijoje – „bostru“.

3. XX a. antrojoje pusėje sovietizacijos, intensyvėjančios modernizacijos procesai keitė jaunimo bendravimą. Šiuo laikotarpiu: a) abiejuose etnografiniuose regionuose vedybų partnerio pasirinkimą pirmiausia lėmė ne pragmatiniai motyvai, bet jaunuolių tarpusavio jausmai; b) tapo įvairesnės romantinės meilės jausmus atskleidžiančios priemonės: atsirado modernesni mažybiniai kreipiniai „mažyte“, „zuiki“, „katinėli“; meilės laiškų sąrašą papildė atminimai; ypatingomis progomis dovanotas paprastas lauko ir darželio gėles pakeitė

rožės, gvazdikai; XX a. 7–9-jaame dešimtmetyje pakilo dovanų materialinė vertė, t. y. dovanotos „deficitinės“ dovanos, brangūs papuošalai. Šiuo atveju Suvalkijoje merginų ypač buvo vertinama auksinė grandinėlė ant kaklo su atidaroma širdėle, į kurią jos įsidėdavo savo mylimojo nuotrauką. Populiarūs tapo alkoholiniai gėrimai; c) XX a. 7–9-ajame dešimtmetyje jaunuolių draugystės užmezgimo ir jos palaikymo kriterijumi tapo ne tik žmogaus būdas, bet ir jo išvaizda, madingas apsirengimas. Ypač tai buvo ryšku kultūros namuose rengiamuose jaunimo šokiuose. Čia XX a. 6–8-ajame dešimtmetyje vis dažniau buvo atsisakoma šokti su nepatikusių asmeniu. XX a. 8–9-ajame dešimtmetyje tokį elgesį toleravo vaikinai ir merginos; d) laisvesnis tapo intymus jaunimo bendravimas. XX a. 7–9-ajame dešimtmetyje viešas pasibučiavimas buvo leistinas jaunuolių bendravimas. Tačiau ikivedybiniai lytiniai santykiai nebuvo toleruoti, nors minėtu laikotarpiu jau buvo atsisakyta griežtų fizinių bausmių už tai.

Literatūra

- Astra (Ostrauskaitė) Lina. 1993. *Gyvenimo laikas*. Vilnius: Pradai.
- Bylaitė Andželika. 1999. Kapsų bendravimo etiketas: XX a. pirmoji pusė, *Darbai ir dienos* 11(20): 201–214.
- Bugailiškis Peliksas. 1938. Šis tas apie dorovinių prasižengimų baudžiamuosius papročius, *Gimtasai kraštas* 1–2: 265–267.
- Eidukienė Vida (red.). 2001. *Demografijos metraštis 2000*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės.
- Kalnius Petras. 1995. Miesto šeimos etnodemografiniai bruožai ir vidaus organizacija XIX–XX a., Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 168–219. Vilnius: Mintis.
- Kavolis V. 1956. Jaunimas, Bendorius A. ir kt. (red.). *Lietuvių enciklopedija* 9: 335–338. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Klimas Vytautas, Baublytė Marė. 1997. Gimstamumo reguliavimas Lietuvoje: situacija ir nuostatos, Stankūnienė V. (red.). *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*: 133–158. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Kudirka J. 1935. Iš Zanavykijos praeities, *Mūsų kraštas* 1935 03 31.
- Kviklys Bronius. 1991. Žemaičiai: istorinės ir geografinės žinios, Kviklys B. *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai* 4: 7–24. Vilnius: Mintis.
- Lietuvos statistikos metraštis 1931–1939. 1932–1940*. Kaunas: „Spindulio“ spaustu-
vės leidykla.
- Maldeikis Petras. 1970. *Meilė XX amžiuje*. Chicago: Lietuviškos knygos klubas.

- Marcinkevičienė Dalia. 1999. Vienišas žmogus lietuvių kaimo bendruomenėje XIX a. – XX a. pradžioje, *Liaudies kultūra* 1: 11–14.
- Mickevičius Juozas. 1935. Žemaičių krikščynos, *Tautosakos darbai* 1: 86–111.
- Mickevičius Juozas. 1938. Apie dorovinių nusižengimų baudimus Žemaičiuose, *Gimtasai kraštas* 3–4: 412–414.
- Natūralis gyventojų judėjimas Lietuvoje 1915–1922*. 1923. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvės leidykla.
- Oželis K. 1934. *Natūralinis ir mechaninis gyventojų keitimasis Lietuvoje 1915–1933 metais*. Kaunas: Spindulio spaustuvė.
- Pakalniškis Aleksandras. 1990 (1977). *Žemaičiai: etnografija*; perfotografuotas leid. Klaipėda: Lietuvos dailės parodų direkcija.
- Paukštytė Rasa. 1990. Moralės samprata jaunimo bendravimo papročiuose XIX a. pab. – XX a. pr. (burtai ir prietarai), Milius V. ir kt. (red.). *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*: 157–168. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Lietuvos istorijos institutas.
- Paukštytė Rasa. 1995. Gimtuvės, Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai* 396–441: Vilnius: Mintis.
- Paukštytė Rasa. 1999. *Gimtuvės ir krikščynos Lietuvos kaimo gyvenime: XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Diemedis.
- Račiūnaitė Rasa. 1996. Kai kurie XX a. žemaičių šeimos gyvenimo aspektai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 16: 336–341.
- Račiūnaitė Rasa. 2002. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai XIX a. pab. – XX a. vid.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Rupas Vytautas, Vaitiekūnas Stasys. 1980. *Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenvietės*. Vilnius: Mintis.
- Statistikos biuletenis 1923–1930*. 1923–1931. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvės leidykla.
- Statkevičius Vladas. 1992. *Šilališkiai: darbai ir papročiai*. Vilnius: Mokslas.
- Šaknys Žilvytis. 1990. Lietuvos kaimo jaunimo bendravimo formos XX a. 3–5 dešimtmečiais: klasifikacija, Milius V. ir kt. (red.). *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*: 146–168. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. Lietuvos istorijos institutas.
- Šaknys Žilvytis. 1993. Nematomi kaimo ir žmogaus saitai (tarpukario kaimo jaunimo garbės suvokimas ir palaikymas), *Liaudies kultūra* 1: 21–22.
- Šaknys Žilvytis. 1994. Jaunų sambūriai, *Liaudies kultūra* 1: 13–15.
- Šaknys Žilvytis. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.* Vilnius: Pradai.
- Šaknys Žilvytis. 1997. Vakarų ir Pietvakarių Lietuvos kaimo jaunimo bendravimo papročių regioniniai savitumai (XX a. I pusė), Kulikauskienė R. ir kt. (red.). *Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija*: 341–355. Vilnius: Arlila.

- Šaknys Žilvytis. 1999a. Lietuvos kaimo jaunimo bendrija: socialinio aktyvumo kaita metų cikle (XIX a. II pusė – XX a. I pusė), *Lituanistica* 1: 115–134.
- Šaknys Žilvytis. 1999b. Patalkių vakarėliai Lietuvoje, Merkienė R. I. ir kt. (red.). *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Etnologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992, 1993 ir 1995 metais*: 149–159. Vilnius: Mokslo aidai.
- Šaknys Žilvytis. 2001. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. I-oje pusėje: jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedis.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1964. Lietuvių valstiečių šeima, Vyšniauskaitė A. (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 437–447. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Žukauskienė Rita. 2002. *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

Romantic Friendship and Intimacy among Young People in Villages of Suvalkija and Žemaitija, from 1920's to 1980's

Andželika Bylaitė-Lapinskienė

Summary

This paper analyses aspects of the socialization process of youth – communication in groups of contemporaries of the 20th century, in the 20s–80s in Southwest and West ethnographical regions of Lithuania. The paper is based on field research gathered by the author in 1998–2000, in eleven regions of Suvalkija (Šakiai, Marijampolė, Vilkaviškis) and Žemaitija (Tauragė, Telšiai, Plungė, Mažeikiai, Skuodas, Šilutė, Kretinga and Klaipėda). Additionally, it is based on archival material of the Ethnology Department, Institute of Lithuanian History.

In the paper most attention is paid to the adolescence (16–20 years) stage of socialization, when a teenager is maturing physiologically and psychologically. In this stage, young people usually search for their identity; in the main, for closeness, love and friendship. At the same time, this age group is getting ready for marriage. These are topics, that, from the ethnographical point of view, have been poorly analysed in Suvalkija and Žemaitija. Only few researchers have examined forms of communication among young people (Bylaitė 1999; Kudirka 1935; Marcinkevičienė 1999; Mickevičius 1935; Mickevičius 1938; Pakalniškis 1990(1977), Paukštytė 1990; Paukštytė 1995; Paukštytė 1999; Račiūnaitė 1996; Račiūnaitė 2002; Statkevičius 1992; Šaknys 1990; Šaknys 1993;

Šaknys 1994; Šaknys 1996; Šaknys 1997; Šaknys 1999a; Šaknys 1999b; Šaknys 2001 and Vyšniauskaitė 1964; Kalnius 1995).

Socialization is not only the process of formation of personality, it also reflects changes in the environment, surrounding an individual, many of which manifested in the 20th century. The 20th century, from 20s to the 80s is well known for momentous changes in Lithuania: the Second World War, Soviet occupation and the more recent modernization of society. Young people are quick to react to various changes, innovations, which they may accept or ignore. This paper compares the young people's communication in Suvalkija and Žemaitija and shows how it has undergone change in the 20th century, in the 20s–80s.

Youth's communication forms are revealed when choice of marriage partner criteria are examined, in acquaintance making among young people, forms of proving love (diminutive names, love letters, presents), and in youth's behaviors in public, such as village dances as well as pre-marriage sexual relations and their consequences.

Analysing these aspects, it is concluded that in both ethnographical regions, the period until the Second World War was distinguished in strong ties of youth communication with traditional village culture, which guarded moral and traditional regulations and values: 1) marriage partner was chosen paying attention chiefly to the social and economic status, and parental opinion; 2) young lovers sometimes called each other diminutive and archaic names: „bijūnėli“ (my beautiful peony) or „balandėli“ (my dear little pigeon); 3) young men showed attention to their girl giving them small presents – a field flower, a handkerchief, a brass ring, amber or glass beads on their birthday or name-day; 4) in public dances a young girl was humiliated, if she refused to dance with a man; the man was punished by the girl's friends, if he took her by force; 5) it was deemed a grave sin for a single girl to have an illegitimate child; she was despised by her friends, parents, and society and her child suffered from abusive words and nicknames: „pavainikis“, bastard, „mergos vaikas“, child of unpleasant woman.

The period from the Second World War until the restitution of Lithuania's independence brought about sudden changes the spiritual life of young people: spread of sovietization, urbanization and mass-media. Communication in Suvalkija and Žemaitija villages took new forms: 1) young people could get married for reasons of love; parents' opinion and economic status of the marriage partner was not deemed important; 2) pre-marital sexual relations were not punished severely. The issues raised by such relations were considered solely the business of the young people involved and their parents; 3) diminutive archaic names of lovers were changed into modern diminutive

names: "mažyte" (my baby), "katinėli" (kitten) or "zuiki" (my dear hare); 4) into the list of presents' were included: perfumes, watches, gold rings; roses, pinks, tulips; alcoholic drinks; 5) in public dances, every person had the option to refuse to dance. Choosing a dancing partner preference was given not only to features of character, ability in dancing, but also to appearance and dress.

Gauta 2002 m. rugsėjo mėn.